

5. Савчин М.В. Духовний потенціал людини: навчальне видання: монографія. Вид. 2-ге, пер., доп. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010, 508 с.

6. Штейнер Р. Педагогическая практика с точки зрения духовно-научного познания человека. М: Парсифаль, 1997. 193 с.

Одержано 11.04.2022

УДК 159.9:316.6

Олена Олександрівна ЄВДОКИМОВА,

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>;

Ірина Сергіївна НЕЧІТАЙЛО,

доктор соціологічних наук, професор,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0656-0370>

УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ДО І ПІСЛЯ ВІЙНИ

Попри те, що різні соціальні та поведінкові науки мають «свої» тлумачення суспільства, концентруючи увагу на тому чи іншому аспекті (згідно специфіки свого предмету), всі ці науки збігаються у тому, що суспільство – це передусім люди, а отже і минуле, і майбутнє суспільства повністю залежить від людей, які його наповнюють, від характеру та якості взаємодій між ними. І якими б потужними і впливовими не були зовнішні чинники, то яким є і буде суспільство залежить тільки від людей, бо люди – це і є суспільство.

Як з психологічної, так і з соціологічної точки зору соціальні дії і взаємодії людей, характер і якість цих (взаємо)дій і соціальної поведінки в смілому залежить від системи цінностей і ціннісних орієнтацій. Саме тому, наприклад, соціологи прогнозуючи певні глобальні зміни у суспільстві досліджують, у першу чергу, динаміку ціннісних орієнтацій. Одним з перших дослідження структури ціннісних орієнтації для прогнозування векторів і наслідків соціальних трансформацій запропонував професор Мічиганського університету Рональд Інглхарт. Його методика базується на диференціації цінностей модерного і постмодерного суспільств [1, с. 6].

Європейський вектор розвитку нашої держави передбачає перетворення її на постіндустріальну державу, яка забезпечує принаймні середньоєвропейські стандарти життя.

Згідно з відомою типологією Р. Інглгарта, у ментальності населення розвинутих країн частка «матеріалістів» (орієнтованих на цінності фізичної і економічної безпеки) є не дуже значною. Там переважають «постматеріалісти», зацікавлені комфортом і якістю життя, потребами самореалізації, самоекспресії. Довготривале спостереження за динамікою таких типів в рамках моніторингу Інституту

соціології НАН України «Українське суспільство» свідчить про їх достатню стабільність зі значним зсувом у бік суцільно «матеріалістичних» орієнтацій (60-70 %), мінімальною присутністю «постматеріалістів» (1-2 %), але із суттєвою наявністю «змішаного» ціннісного типу, що комбінує полярні позиції і визначає перспективу розвитку (25-40 %) [2, с. 77].

На думку фахівців ІС НАНУ, більш виразно особливості й динаміка ціннісної ментальності українського соціуму, траєкторії руху ціннісних пріоритетів можуть бути представлені в термінах «ціннісних синдромів», що вказують на значимість різних груп цінностей.

Протягом усього періоду незалежності українське суспільство, як і суспільства в більшості пострадянських країн, залишалося традиційним, із домінуючим ціннісним синдромом «Безпеки», пов'язаним із сім'єю, дітьми і добробутом. Показники цих вітальних цінностей коливалися в межах 4,6-4,9 за 5-бальною шкалою [2, с. 77].

Помітне скорочення орієнтацій жителів України на «просоціальні» і «культурні» цінності (синдром «Соціальний комфорт») відбувалося за рахунок певної девальвації егалітарних, інтернаціоналістських і традиціоналістських установок. Під впливом ціннісної енергетики Майдану 2013-2014 рр. й наступної зовнішньої агресії, їх актуальність наявно зросла до 4,0 у 2016 р. [2, с. 78]

Синдром «Самореалізація» охоплює цінності саморозвитку людини, саморегуляції її здібностей і талантів у різноманітних сферах соціального життя – цікава робота, суспільне визнання, індивідуальна самостійність, інтелектуальний розвиток, культурна компетентність. Індекс ціннісних орієнтацій цього типу за роки незалежності України підвищився з 3,6 до 4,1 за 5-бальною шкалою [2, с. 78].

Із цінностями синдрому «Демократія» за роки незалежності відбулися найбільш вражаючі метаморфози. Його траєкторія поступово вибудовувалася по висхідній, починаючи з кінця 1990-х років, коли демократичні політико-громадянські цінності суттєво поступалися в значущості всім іншим, при цьому, не претендуючи на особистісне ціннісне кредо (2,9-3,0), поступово насичувалися важливістю і актуальністю і посіли досить близькі позиції до цінностей самореалізації й позитивного соціального самопочуття у 2014-2016 рр. [2, с. 79].

Значне зростання за цих обставин значущості патріотизму, солідаризації, креативного індивідуалізму, активної культурної участі, ревіталізації певних традиційних, національних, історичних та релігійних цінностей – усе це спричиняє розмивання помітної демаркації між базовими ціннісними синдромами, створює на тлі загрозливої небезпеки єдиний ціннісно-смісловий фундамент суспільного життя [2, с. 81].

Всі ці висновки були зроблені фахівцями Інституту соціології НАНУ України далеко до початку війни. Вони висловили свої побоювання, що виявлені позитивні тенденції є усього лише проєкцією у майбутнє. В той же час, результати моніторингу і аналіз динаміки ціннісних орієнтацій населення України свідчить, що саме у кризові періоди і переломні моменти (революції 2004 і 2013-2014 рр.), поряд з перманентним домінуванням матеріальних цінностей у українців актуалізуються ті якості, артикулюються ті цінності, які рухають українське суспільство до постіндустріального майбутнього.

Відомий український соціолог, за фахом психолог, який зараз очолює ІС НАНУ, Є. Головаха у довоєнні часи зауважував на тому, що, дійсно, є позитивні зрушення у ціннісних орієнтаціях українців, але для того, щоб українське суспільство змінилося докорінно, перетворившись на правову державу з розвиненою демократією і потужним громадянським сектором, потрібно, щоб відбулася повна зміна поколінь, а це приблизно років 40. В той же час науковець зауважив, що аналогічний ефект, але в значно коротші строки, може бути досягнений в результаті якось радикальної події глобального масштабу, що буде мати не менш глобальні наслідки [3]. Ця «подія» явилася нам війною з Росією, і немає жодного сумніву, що саме зараз ми всі стаємо свідками і учасниками формування нового українського суспільства.

Повноцінне дослідження населення, аналогічне тому, яке проводив ІС НАНУ, починаючи з 1994 р. не видається можливим під час війни. Тому, на жаль, ми не можемо взяти наявні цінності у якості орієнтиру для прогнозування майбутнього, бо вони нам не відомі. Втім, у якості таких собі «маркерів», які не свідчать прямо, але вказують на наявність позитивних або негативних зсувів на рівні масової свідомості і, зокрема, її ціннісного зрізу можуть виступити наявні настрої у населення України. Отже, розглянемо, які настрої та емоційні стани домінують сьогодні серед українців. За результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», проведеного 6 квітня 2022 р. [4]¹ за більше, ніж місяць війни, індекс емоційного напруження піднявся з 2.7 до 3.5. Сьогодні кількість тих, хто оцінює свій емоційний стан як дуже напружений або напружений складає майже 50 %. У спокійному емоційному стані сьогодні лише 8 % опитаних, тоді як до війни цей показник коливався в межах 22-26 %.

Наразі, 50 % опитаних намагаються активно вирішувати свої проблеми – для умов війни це показник хорошої адаптації до ситуації та прийняття відповідальності за своє життя на себе. В цілому, конструктивні стратегії поведінки в складних життєвих обставинах притаманні сьогодні 63 % опитаних.

Українці на другому місяці війни демонструють хороший рівень життєстійкості (3.9 з 5). Індекс життєстійкості складається із психологічної стійкості (4.0) та підтримки фізичного здоров'я (3.8). Низький рівень життєстійкості мають лише 2% опитаних [4].

Українці в цьому є достатньо сильними: цікавляться тим, що відбувається навколо (92 %), та мають плани на майбутнє (82 %). Однак втомі не відчувають лише третина, мають повноцінний сон лише 40 %, слідкують за своїм здоров'ям половина. Водночас, нормально харчуються більшість (83 %) [4].

На сьогодні високий рівень виснаження мають лише 2 % опитаних, у 71 % він на середньому рівні, а у 27 % на низькому. Ми здатні швидко адаптуватися і достатньо повноцінно жити, бути активними та дієвими. Виснаження у більшості

---

¹ АУДИТОРІЯ: населення України віком від 18 років і старші в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Вибіркова сукупність: 1200 респондентів. Метод опитування: САТІ (Computer Assisted Telephone Interviews - телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера). Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 2,8%.

проявляється у сумному настрої, зниженні довіри до інших людей, думках про власну безпорадність і що зі ними може статися щось погане [4].

Результати також доводять, що радість та гордість за країну країни найбільше сприяють хорошему психологічному стану.

Якщо у серпні 2021 року 34 % опитаних зазначали, що відчувають гордість за державу (у той час переважала емоція суму щодо України), то сьогодні це відчуття є домінуючим (80 %). Сум щодо України відчувають 32 %, радість – 20 %, страх – 16 %, гнів – 11 %, зацікавленість – 6 % [4]. Емоція гордості за Україну є домінуючою серед усіх респондентів, незалежно від віку чи регіону проживання.

Близько 80 % респондентів тим, чи іншим способом, беруть участь у захисті країни. 45 % респондентів допомагають захисту країни фінансово (у березні 2022 – 39 %). Волонтерством та допомогою людям/військовим займаються 35 %, беруть участь у інформаційному спротиві – 18 %, працюють в критичній інфраструктурі – 13 %, беруть участь в теробороні – 3 %, або як військові – 3 %. Приблизно чверть не мають змоги допомагати [4].

В цілому результати досліджень воєнного сьогодення свідчать про наявність низки позитивних ознак, які і є предикторами майбутнього українського суспільства. Українці визначилися остаточно зі своїм політичним курсом, але важливо, щоб цей курс був не тільки у думках, а і у конкретних кроках. Вже згадуваний Є. Головаха, даючи свою оцінку тому, що відбувається зараз в Україні і що це може означати для її майбутнього, наголосив, що «у ці дні завершується формування сучасної європейської нації» [5].

Список бібліографічних посилань

1. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні / [Л. Акуленко, О. Балакірева, І. Волосевич та ін.; Український центр європейської політики]. Київ, 2020. 21 с.
2. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний рівень / [О.Г. Злобіна, Н.В. Костенко, М.О. Шульга та ін.]; за наук. ред. М.О. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
3. Про політичне майбутнє України, національну ідею, цінність права вибору – матеріали інтерв'ю із заступником директора інституту соціології Національної академії наук України Євгеном Головахою 20 липня 2020 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/btkbc> (Дата звернення – 11.04.2022).
4. Результати загальнонаціональних опитувань «Психологічні маркери війни» та «Україна в умовах війни». Соціологічна група Рейтинг (ratinggroup.ua) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/bteiuy>; <http://surl.li/btejc>.
5. Якщо ми не здамося – вийдемо з цієї війни абсолютно інтегрованою європейською країною – матеріали інтерв'ю з директором інституту соціології Національної академії наук України Євгеном Головахою 20 березня 2022 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://surl.li/btkbx> (Дата звернення – 13.04.2022).

Одержано 09.04.2022